VIKIPEEDIA

Idaaranda keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Jaanuar 2014)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Idaaranda_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Idaaranda keel[3] on Põhja-Austraalias, Alice Springs'i piirkonnas kõneldav keel.[4] Selle teised nimetused inglise keeles on *Arrernte, Eastern; Arunta; Eastern Aranda; Upper Aranda; Upper Arrernte.*

Idaaranda keel (Upper Arrernte)	
Kõneldakse	Austraalia, Põhjaterritoorium
Kokku kõnelejaid	2380 (2006. aasta rahvaloendus) [1]
Keelesugulus	Austraalia keeled Pama-njunga keeled arandi rühm idaaranda keel [2]
Keelekoodid	
ISO 639-1	aer

Sisukord

Arvud
Keele struktuuri andmed
Konsonandid
Vokaalid
Keelenäited
Midagi huvitavat
Viidatud kirjandus
Kaudviide

Arvud

Idaaranda keeles ei ole eraldi arve 1–10, vaid kasutatakse sõnu, mis tähistavad ühte ja kahte elementi. Elementide juurde kasutatakse ka sõnu ´mõned´ ja ´palju´ ning ikoonilisi representatsioone nagu sõrmed ja joonte tõmbamine liivas. Näiteks ´seitse´ väljendatakse tõmmates liivas kõrvuti seitse joont, lugedes järjest: *njinta ṇaṇa, arbuṇa ṇaṇa, arbuṇa ṇaṇa, ..., kalla ṇaṇantma* ´siin on üks, siin on veel üks, siin on veel üks, ..., siin on viimane´. Arvu ´kümme´ väljendatakse tõstes mõlemad käed üles, tõmmates sõrmed laiali ja öeldes: *lakintja* ´nii palju´. (Strehlow 1945: 103) [5]

Sama süsteem töötab järgarvude puhul – kasutatakse sõnu esimese kahe järje kohta (s.t. sõna ´esimene´ ja ´teine´) ning ikoonilisi representatsioone kõrgemate järkude jaoks. Kolmas, neljas, ... väljendatakse jätkates lõpmatuseni koos sõnaga *wott´ arbuṇa* ´kka veel üks´ või ´ja veel üks´ – õige arv jooni liivas (iga loendatud ühiku kohta) või tõstetud sõrmede arv (iga mainitud ühiku kohta). (Strehlow 1945: 104)[5]

Keele struktuuri andmed

Aranda keeles kasutatakse ladina tähestikku.[1]

Aranda keele üks tüüpilisemaid tunnuseid on see, et keeles puudub sibilante ja muid frikatiive, kuid on kolmeliikmeline arvukategooria (ainsus – kaksus – mitmus) ja ergatiivne käändesüsteem [6].

Idaaranda keeles veel [7]:

- märgitakse käändeid sufikstuletistega,
- puudub grammatiline sugu,
- on olemas eriliikide reduplikatsioon, mis on silmapaistev peamistes leksikaalsetes kategooriates,
- on eelistatud SOV (subjekt-objekt-verb) järjekord, kuid see võib varieeruda sõltuvalt pragmaatilistest faktoritest,
- kuigi nimisõnad järgivad absolutiiv-ergatiivset süsteemi, asesõnad järgivad nominatiiv-akusatiivsest süsteemi.

Konsonandid

Klusiilid on aspireerimata. On preklusiilsed (ing. k. prestopped) nasaalid ja prenasaalsed (ingl. k. prenasalized) klusiilid, kuid puuduvad sõnaalguselised konsonantühendid – võrdlemiseks [mʷaɻə] ´hea´ (ingl. k. *good*) (nasaalklusiil), [ᵐbʷaɻə] ´tegema´ (ingl. k. *make*) (prenasaalne klusiil), [ᵖmʷaɻə] ´anum´ (ingl. k. *coolamon*) (preklusiilne nasaal). [8]

	Periferaal			Koronaal			
				Laminaal		Apikaal	
	Bilabiaal	Velaar	Uvulaar	Palataal	Dentaal	Alveoraal	Retrofleks
Klusiil	p pʷ	k kʷ		c cʷ	t̪ t̪ʷ	t tʷ	ʈ ʈʷ
Nasaal	m mʷ	ŋ ŋʷ		ɲ ɲʷ	n̪ n̪ʷ	n nʷ	ɳ ɳʷ
Preklusiilne nasaal	ᵖm ᵖmʷ	ᵏŋ ᵏŋʷ		ᶜɲ ᶜɲʷ	ᵗn̪ ᵗn̪ʷ	ᵗn ᵗnʷ	ᵗɳ ᵗɳʷ
Prenasaalne klusiil	ᵐb ᵐbʷ	ᵑg ᵑgʷ		ᶮɟ ᶮɟʷ	ⁿd̪ ⁿd̪ʷ	ⁿd ⁿdʷ	ᶯɖ ᶯɖʷ
Lateraal				ʎ ʎʷ	l̪ l̪ʷ	l lʷ	ɭ ɭʷ
Poolvokaal		ɯ~ʁ w		j jʷ			ɻ ɻʷ
Värihäälik						ɾ ɾʷ	

Vokaalid

Vokaalide süsteem on üsna ebatavaline, kuna on olemas ainult kaks kontrastset vokaalfoneemi, /a/ ja /ə/. Oletatakse, et vanasti oli neid rohkem, kuid labiaalsete konsonantide arengu tõttu olevat jäänud alles ainult kaks vokaali. Ei esine allofoonide varieerumist erinevates konsonandi kontekstides, selle tõttu võib näiteks foneemi /ə/ sõltumatult kontekstist hääldada mitmeti – /ɪ/ ~ /e/ ~ /ə/ ~ /ʊ/. [9]

	Eesvokaal	Keskvokaal	Tagavokaal
Kõrge	(i)		(u)
Keskmadal		ə	
Madal		a	

Keelenäited

aherre ´känguru´, *alye* ´bumerang´, *alkwerte* ´puidust kilp´, *akarnte* ´peapadi´, *arleye* ´emu´, *artnwere* ´dingo´ [10]

Anwerne Mparntwe-arenye tyerrtye mapele arrenhantherre welcome-ileme apmere anwerne-kenhe-werne. Anwerne ahentye-aneme arrantherre akaltye-irremele respectem-iletyeke apmere nhenhe. ´Meie, inimesed, kes kuuluvad Alice Springs'i, tervitame teid meie riigis. Loodame, et õpite meie riigi kohta ja austate seda. Meie, inimesed, kes kuuluvad Alice Springs'i.´[4].

Midagi huvitavat

Idaaranda keel on tegelikult üks murretest. Teised aranda keele murded on veel keskaranda (kõneldakse Alice Springs'is), läänearanda (kõneldakse Alice Springs'ist läänes) ning Pertame/lõunaaranda ja alamaranda.[4]

Hiljuti avaldatud aranda keele sõnastik sisaldab 750 lehekülge.[11]

Aranda keelt õpetatakse kõikidele Alice Springs'i algkooli õpilastele ning valikainena ka keskkoolis ja kolledžis (Centralian College). Paljud Alice Springs'i tööandjad julgustavad oma töötajaid õppima aranda keelt ja isegi rahastavad nende õpinguid. Samuti on olemas ka mõned arandakeelsed raadio- ja telesaated.[4]

Idaaranda keele audio: Arrernte, Eastern 01 (https://www.youtube.com/watch?v=5I5SMwae8vg), Arrernte, Eastern 02 (https://www.youtube.com/watch?v=1KC0p9ZVIGE), Arrernte, Eastern 03 (https://www.youtube.com/watch?v=ugqk3Gx4SQA)

Viidatud kirjandus

1. Ethnologue – Languages of the World. Arrernte, Eastern (http://www.ethnologue.com/language/aer)
2. Ethnologue – Languages of the World. Arandic (http://www.ethnologue.com/subgroups/arandic)
3. EKI. Pama-njunga keeled (http://www.eki.ee/knab/lgv/aup.htm)
4. Omniglot – the online encyclopedia of writing systems and languages. Arrernte (Arrernte angkentye) (http://www.omniglot.com/writing/arrernte.htm)
5. Heike Wiese (2003). Numbers, Language, and the Human Mind, Cambridge University Press, lk. 148-149
6. Karlsson, Fred (2002). Üldkeeleteadus. Eesti keele Sihtasutus, Tallinn, lk 308
7. Encyclopedia of language & linguistics (2006), Volume 1, A - Bil / editor-in-chief: Keith Brown, Amsterdam: Elsevier, lk 481-484
8. viidates Green, Jenny (2005). A learner's guide to Eastern and Central Arrernte. Alice Springs: IAD Press. ISBN 1-86465-081-8, ja Ladefoged, Peter; Ian Maddieson (1996). The Sounds of the World's Languages. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. ISBN 0-631-19815-6 (https://en.wikipedia.org/wiki/Arrernte_language,)
9. viidates Ladefoged, Peter; Ian Maddieson (1996). The Sounds of the World's Languages. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. ISBN 0-631-19815-6 (https://en.wikipedia.org/wiki/Upper_Aranda_language,)
10. Aboriginal Australia Art & Culture Centre – Alice Springs. Arrernte dictionary (http://aboriginalart.com.au/culture/arrernte4.html)

L1. Keelteatlas: maailma keelte päritolu ja areng (2000)/ inglise keelest tõlkinud Mart Aru, Tallinn: Koolibri, lk 120

Kaudviide

Strehlow, T. G. H. (1945). Aranda phonetics and grammar. Sydney: Oceania Monographs, lk 103-104.

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Idaaranda_keel&oldid=5456414"

Selle lehekülje viimane muutmine: 00:04, 27. september 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.